

УДК 65.012.8

[https://doi.org/10.33296/2707-0654-14\(28\)-10](https://doi.org/10.33296/2707-0654-14(28)-10)

ПРОХОРОВА ВІКТОРІЯ

доктор економічних наук, професор,
Українська інженерно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна
ORCIDiD: <https://orcid.org/0000-0003-2552-2131>

КРУТОВА АНЖЕЛІКА

доктор економічних наук, професор,
Українська інженерно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна
ORCIDiD: <https://orcid.org/0000-0002-7154-6233>

ДЯЧЕНКО КАТЕРИНА

кандидат економічних наук, доцент,
Українська інженерно-педагогічна академія,
м. Харків, Україна
ORCIDiD: <https://orcid.org/0000-0003-0164-6156>

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ДЕСТАБІЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ**

Анотація: В статті розглянуто особливості економічної безпеки підприємств України в умовах дестабілізаційного розвитку. Визначено, що постпандемічна криза економіки, військовий стан, який охопив усі регіони, здійснив потужний удар по економіці та економічній безпеці України, негативно вплинув на діяльність підприємств зокрема. Встановлено, що першочергово у зону ризику потрапив малий та середній бізнес, який становить близько 70% підприємницького сектору України. Військові дії спричинили спад та рецесію української економіки, яка супроводжується: зниженням інвестиційної діяльності та інвестиційної привабливості, девальвацією національної валюти, прискоренням темпів інфляції, скороченням споживчого попиту населення, обмеженістю фінансових ресурсів, стрімкою переорієнтацією видатків державного бюджету на задоволення потреб оборони на військового забезпечення. Задля мінімізації негативних наслідків усіх цих подій, авторами сформовано коеволюційну основу управління економічною безпекою підприємства, яка передбачає застосування системного підходу, включає функціональні складові економічної безпеки підприємства, демонструє

властивості системи економічної безпеки, розкриває фактори ендogenous та екзогенного середовищ, які негативно впливають на систему економічної безпеки підприємства. В статті авторами розглянуто переваги застосування системного підходу забезпечення економічної безпеки підприємств та встановлено, що в умовах саме дестабілізаційного розвитку, ефективним та дієвим є впровадження та застосування в діяльності сучасних підприємств розробленого науково-практичного підходу до формування адаптивної системи економічної безпеки підприємств в умовах дестабілізаційного розвитку, який враховує галузеві особливості їх діяльності, розміри підприємств, наявність/відсутність мережі, а також інструменти гнучкого управління, зокрема agile-менеджменту, що дають змогу оперативно реагувати та мінімізувати негативні впливи зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Ключові слова: економічна безпека, дестабілізаційний розвиток, підприємство, криза, загрози, фактори, гнучкість, agile-менеджмент

Вступ. Пандемія COVID-19 та військові дії, що охопили країну, стимулювали трансформаційні зміни у всіх сферах економіки та держави, викликаючи кризу або хаос. В цих умовах інституційне середовище, суб'єкти господарювання та суспільство в цілому перебувають під впливом множини різного роду факторів. Їх взаємодія та безпосередній вплив стимулює виникнення процесів, які часто є причиною стагнації та криз різних масштабів і інтенсивності. Тому при функціонуванні згаданих соціально-економічних систем постійно виникають ситуації її переходу до нової якості (так звані точки біфуркації). Ці ситуації обмежені часовими лагами та супроводжуються дестабілізаційним розвитком, який з тривалістю воєнних дій лише наростає та посилюється [11]. Це зумовлює перегляд існуючих та формування новітніх підходів до забезпечення та управління економічною безпекою підприємств України в умовах дестабілізаційного розвитку.

В цих умовах економічну безпеку підприємства та управління нею варто розглядати як адаптивну систему, що має відрізнятися від звичайної системи і дасть змогу враховувати дестабілізаційні чинники, упереджувати негативний вплив факторів ендogenous та екзогенного середовищ, а також змінюватися і самонавчатися. Все це можливо завдяки реалізації системних властивостей,

таких як емерджентність, детермінізм, реалізації процесів коеволюції – взаємообумовленої дії зміни елементів, що складають цілісність системи, яка розвивається [16. с. 440-441].

З 2014 року Україна функціонувала і розвивалася в умовах гібридної війни через вторгнення та агресію з боку Росії. Проте, не дивлячись на це, вітчизняна економіка продемонструвала здатність тримати удар та адаптуватися до нових реалій, перейшовши від фази кризи до відновлення. За період з 2016-2019 рр. ВВП України продемонстрував збільшення на 12% (за 2014-2015 рр. скоротився на 15,8%).

На разі, підприємства усіх форм власності та сфер діяльності вимушені функціонувати в умовах невизначеності та ризику. Нестабільність економіки, коливання курсу національної валюти, інфляційні процеси, стрімке підвищення рівня державного боргу, зниження інвестиційної привабливості регіонів, міграційні процеси, вплив інтелекту, все це спочатку ускладнилося негативним впливом пандемії COVID-19, а тепер і військовим станом в країні, який триває з 24 лютого 2022 року.

В цих умовах дестабілізаційного розвитку, задля можливості продовжувати здійснювати фінансово-господарську діяльність та мати змогу максимально швидко переорієнтовувати діючий бізнес до сучасних умов, перед підприємствами постає нагальна потреба забезпечення та підтримання належного рівня економічної безпеки, який якнайкраще забезпечується з позиції реалізації системного підходу.

Все це вимагає підвищеної уваги з боку науковців та практиків до проведення досліджень та розробки практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної безпеки підприємств України в умовах дестабілізаційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день існує значна кількість досліджень закордонних і вітчизняних науковців, фахівців у

галузі економічної безпеки, зокрема: теоретичні аспекти та сучасні підходи до дослідження й формування економічної безпеки підприємств розглядали О. В. Ареф'єва, В. В. Джеджула, В. В. Прохорова [2, 8, 13-16]; галузева специфіка підприємств при визначенні рівня економічної безпеки висвітлена у працях О. О. Воронкова, К. С. Дяченко, О. В. Федосової, М. В. Чорної [4, 7]; функціональні складові економічної безпеки розглянуто у працях О. В. Ілляшенко, І. П. Мігус, Н. В. Штамбург [5-7]; системний підхід у дослідженні економічної безпеки підприємств знайшов відображення у працях А. М. Якимова та А. О. Кушнірук [16, 20]. Питання, присвячені дослідженню дестабілізаційного розвитку в контексті економічної безпеки знайшли своє відображення у роботах В. В. Прохорової, С. Ф. Смерічевського, О. В. Ареф'євої, С. Т. Пілецької, Орлової К. Є. [12, 14, 15, 20].

Проте, вивчення теоретичних і практичних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених та практиків дає можливість зробити висновок про недостатню розробленість питань економічної безпеки саме в умовах дестабілізаційного розвитку, власне в умовах мінливості та динамічності зовнішнього та внутрішнього середовищ, які в цих умовах за тривалістю можуть бути місяць або навіть квартал, але не більше.

Мета статті – розглянути особливості забезпечення економічної безпеки підприємств України в умовах дестабілізаційного розвитку з точки зору системного підходу, визначити та розкрити зміст ендогенних та екзогенних факторів, які критично впливають на стан та рівень економічної безпеки підприємств на сучасному етапі; висвітлити структурний склад економічної безпеки; визначити та розкрити властивості адаптивної системи економічної безпеки підприємств в сучасних умовах дестабілізаційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Через війну, розв'язану Росією, економіка України переживає стан глибокої рецесії, спостерігається значне порушення макроекономічних балансів майже у всіх сферах та галузях

економіки, що, в свою чергу, призводить до зниження економічної безпеки України та підприємств зокрема.

Масштабні військові дії на території нашої держави призвели до різкого спаду економіки: велика кількість зруйнованих підприємств, установ та організацій, об'єктів житлово-комунальної інфраструктури, підрив логістичного забезпечення виробників та кінцевих споживачів через руйнування транспортної інфраструктури, відсутність електроенергії, опалення, водопостачання, все це призвело до порушення діяльності підприємств, унеможливило їх безперебійне функціонування і як наслідок, призвело до втрати майна, неможливості вчасно та в повному обсязі розрахуватись за своїми зобов'язаннями, призвело до отримання негативних фінансових результатів діяльності.

Зважаючи на те, що понад 70% підприємницького сектору України займає саме малий та середній бізнес, такі підприємства першочергово відчули на собі негативний вплив зазначених явищ та процесів. Як наслідок спостерігаємо різкий відтік робочої сили, плинність кадрів, відтік інтелекту через високі міграційні процеси, неможливість виробничих підприємств функціонувати через оперативну релокацію бізнесу тощо.

Окрім того спостерігається різке зниження інвестиційної діяльності та інвестиційної привабливості України, девальвація національної валюти, прискорення темпів інфляції, скорочення споживчого попиту населення, обмеженість фінансових ресурсів, стрімка переорієнтація видатків державного бюджету на задоволення потреб оборони на військового забезпечення. Все це в значній мірі негативно впливає на рівень економічної безпеки підприємств України та вимагає негайного вирішення.

Втрата економічної рівноваги України пов'язана, перш за все, з кількістю і масштабами тимчасово окупованих територій та тривалістю воєнного конфлікту. Ситуація, яка склалась в Україні, викликала підвищену з увагу з боку міжнародних фінансово-кредитних організацій. Так, за даними МВФ, зниження

реального ВВП України у 2022 р. сягне понад 35%, а на період до 2025 р. – ВВП України зменшиться на третину довоєнних показників 2021 р.

Interfax-Ukraine оприлюднив дані досліджень Світового банку, згідно яких очікується падіння ВВП України на 45,1% в 2022 р. (до вторгнення Росії очікувалось зростання економіки на 3,2%) і зростання бідності в одинадцять разів. Перш за все це пов'язано з тим, що з початку війни Україна втратила близько 4,8 млн. робочих місць. В свою чергу, за даними міжнародної організації праці, ескалація конфлікту та продовження воєнного стану призведе до зростання кількості втрачених робочих місць і може становити близько 7 млн. [10].

Приватне споживання в Україні у 2022 р. знизилось на 50%, тоді як державне на 10%, капітальні інвестиції зменшились на 57,5%. Експорт товарів та послуг скоротився майже на 80%, імпорт – на 70%, тоді як показники державного боргу до ВВП демонструють тенденцію до збільшення з 50,7% до 90,7%. Також очікується дефіцит поточного рахунку платіжного балансу у 6,8% ВВП та його розширення до 16,8% у 2023 р., фіскального дефіциту (невоєнного) – 17,5% та 26,5% відповідно [19].

Свої дослідження провів і Інститут економіки та прогнозування Національної академії наук України. За його даними спад показників ВВП України у 2022 р. може сягнути 45%, приватного споживання – 41,3%, рівень інфляції – 35,7% на кінець року [10].

За даними досліджень «Advanter Group» майже половина підприємств зупинені (18,7%) або майже зупинені (28,1%), загальні прямі втрати малих та середніх підприємств оцінюються близько у 83 млрд. дол. США, спостерігається скорочення бізнес-активності.

За даними ООН, понад 10 млн українців, що становить близько 25% населення були вимушені покинути свої домівки, з них близько 7,5 млн виїхали за кордон. Щонайменше 3 млн українців уже втратили роботу, а 53% населення

ризикують її втратити. Зростання рівня безробіття, за приблизними оцінками, перевищило 30%.

Рівень заробітної плати, за експертними оцінками, знизився з 9% до 58% у різних сферах економічної діяльності, а заборгованість із заробітної плати перевищила 3 млрд. грн. Видатки бюджету зросли майже вдвічі через збільшення витрат на оборону, підтримку бізнесу та гуманітарну допомогу [10].

В цих умовах питання забезпечення та підтримання належного рівня економічної безпеки на рівні країни та підприємств зокрема є надзвичайно актуальним, адже саме підприємницький сектор є головним драйвером економіки країни, який дозволить забезпечити сталий та стабільний розвиток в подальшому, дасть змогу державі виконувати покладені на неї функції та забезпечить стабілізацію соціально-економічної сфери. В умовах дестабілізаційного розвитку, що склалися, забезпечити належний рівень економічної безпеки можливо саме за дотримання та реалізації системного підходу.

Використання теорій систем, динаміки, синергетики для оцінювання рівня впливів дестабілізуючих чинників на стійкість і цілісність системи сприяє формуванню знань щодо поведінки системи до, під час та після її збурення. Застосування системно-синергетичної методології в дослідженні ендогенних і екзогенних впливів на соціально-економічні системи особливо актуальне в момент біфуркації, так як поєднання теорії катастроф і теорії хаосу дозволяє здійснити релевантний до ситуації аналіз [8].

У ринкових умовах підприємство, як відкрита система, функціонує у складному зовнішньому та внутрішньому середовищах, що характеризується нестабільністю та постійною динамічністю. Такі умови змушують керівництво підприємств швидко адаптуватися до нових умов, потребують знань законів розвитку та пошуку шляхів виживання, врахування чинників невизначеності та нестійкості економічного середовища.

Широке коло авторів у своїх дослідженнях визначають наступний структурний склад функціональних складових системи економічної безпеки підприємств: фінансова, кадрово-інтелектуальна, ресурсна, техніко-технологічна, нормативно-правова, інформаційна, екологічна, силова, ринкова, інтерфейсна, інноваційна і ми з ними погоджуємось. Адже запропонований перелік функціональних складових системи економічної безпеки не лише дозволяє врахувати галузеві особливості їхньої діяльності, а і дає змогу окреслити фактори внутрішнього та зовнішнього середовищ, які мають як стабілізуючий, так дестабілізуючий вплив на кожну з них і діяльність підприємств у процесі їхньої господарської діяльності. Проте, в умовах дестабілізаційного розвитку необхідним є виділення управлінської функції, адже ефективність та реалізація системи економічної безпеки підприємства залежить від прийняття ряду оперативних та виважених управлінських рішень (рис. 1).

Складній системі, до яких належить економічна безпека, притаманна емерджентність як прояв у яскравій формі властивості цілісності системи, тобто наявність в економічній системі таких властивостей, які не притаманні жодному з окремо взятих її елементів [4-6].

Емерджентні властивості системи дозволяють досліджувати особливості і феномени складних систем, які не можна пояснити з позиції знання про складові елементи (підсистем). Цілісні властивості систем, які не зводяться без залишку до властивостей окремих елементів, називаються емерджентними (неадитивними) властивостями [7, 17].

Слід відзначити індивідуальність системи економічної безпеки кожного підприємства. Її повнота і ефективність багато в чому залежать від діючої в регіоні законодавчої бази, що є в розпорядженні матеріально-технічних, кадрів-інтелектуальних і фінансових ресурсів, та ін.

Рис. 1 Коеволюційна основа управління економічною безпекою підприємства як системою

Розглядаючи дане поняття як «динамічну систему» (технологічну, функціональну; систему, що складається з окремих підсистем, ресурсів, можливостей заходів і результатів), можна передбачити, спрогнозувати і забезпечити як на коротко-, так і довгострокову перспективу підтримання стабільного функціонування та розвитку; підвищення рівня протидії негативним впливам кризових явищ, що знаходять свій прояв через дію внутрішніх і зовнішніх факторів, притаманних кожній окремій галузі; вчасно виявляти і попереджати їх та в разі настання реагувати оперативно, вирішуючи проблеми поетапно – за окресленими елементами (складовими) згаданої системи. Визначимо системні ознаки (характеристики) системи (рис. 1):

– межі системи, які визначаються інтересами самого підприємства в рамках спрямованості захисту своєї діяльності від впливу зовнішніх і внутрішніх загроз;

– відкритість, яка проявляється у зв'язках з іншими системами та елементами регіонального і державного рівня (підприємствами і організаціями, фінансовими організаціями, населенням);

– структурованість, яка виражається в поданні системи економічної безпеки підприємств, у вигляді взаємодіючих структурних складових (фінансова, екологічна кадрово-інтелектуальна і т. д.);

– динамічність, яка проявляється в зміні стану системи як у часі, так і у процесі управління;

– ієрархічність, що визначається на підставі формування цільових пріоритетів забезпечення економічної безпеки;

– емерджентність, яка проявляється у взаємозв'язку з категоріями «регіональна економіка», «регіональний ринок послуг», «населення», «екологічна безпека» [4, 18].

Підпорядкованість функціонування всіх елементів спрямована на досягнення спільної мети – забезпечення економічної безпеки підприємства.

Проте, саме в умовах дестабілізаційного розвитку система економічної безпеки має бути адаптивною, а відповідно, має відрізнятися від звичайної системи. Система економічної безпеки має розглядатися в загальній системі управління підприємством та враховувати галузеві особливості його діяльності, розміри, рівень життєвого циклу, наявність/відсутність мережі, наявність/відсутність міжнародної діяльності, наявність/відсутність інвесторів, наявність/відсутність інноваційної діяльності.

Також дана відмінність полягає у ряді властивостей, серед яких: можливість протистояти загрозам та їх нівелювати, здатність змінюватись, саморозвиватись, самонавчатись, проявляти властивості детермінізму, враховувати інтереси стейкхолдерів, плюралізм економічної діяльності, відкритість, динамічність, безбар'єрність, структурованість, емерджентність, трансцендентальність та швидкість реакції (рис. 2).

Детермінізм дозволяє передбачити майбутні події, а виходячи з цього можна констатувати – події, що відбуваються у ендогенному та екзогенному та середовищах підприємства, дозволяють спрогнозувати не лише ці події, а й реакцію адаптивної системи на них. Тобто, керівництво підприємства може здійснювати управління адаптивною системою, вносячи зміни у саму систему, тим самим змінюючи її поведінку в майбутньому.

Тому, щоб здійснювати управління, необхідно чітко виділити характерні ознаки, принципи та закони функціонування не лише адаптивної системи економічної безпеки, а й системи менеджменту підприємства, які тісно пов'язані.

На сьогодні динаміка економічних процесів настільки велика, що підхід, спрямований на виокремлення певних складових та їх детальний аналіз, може виявитись не зовсім виправданим внаслідок значних втрат часу і недостатньої швидкості реакції системи, як правило, на зовнішній подразник.

Авторський підхід полягає у тому, що в кризових умовах швидкість реакції і оперативний позитивний ефект може виявитись значно кориснішим за виважені

та всебічно обґрунтовані, але відтерміновані рішення, оскільки може бути вже пізно.

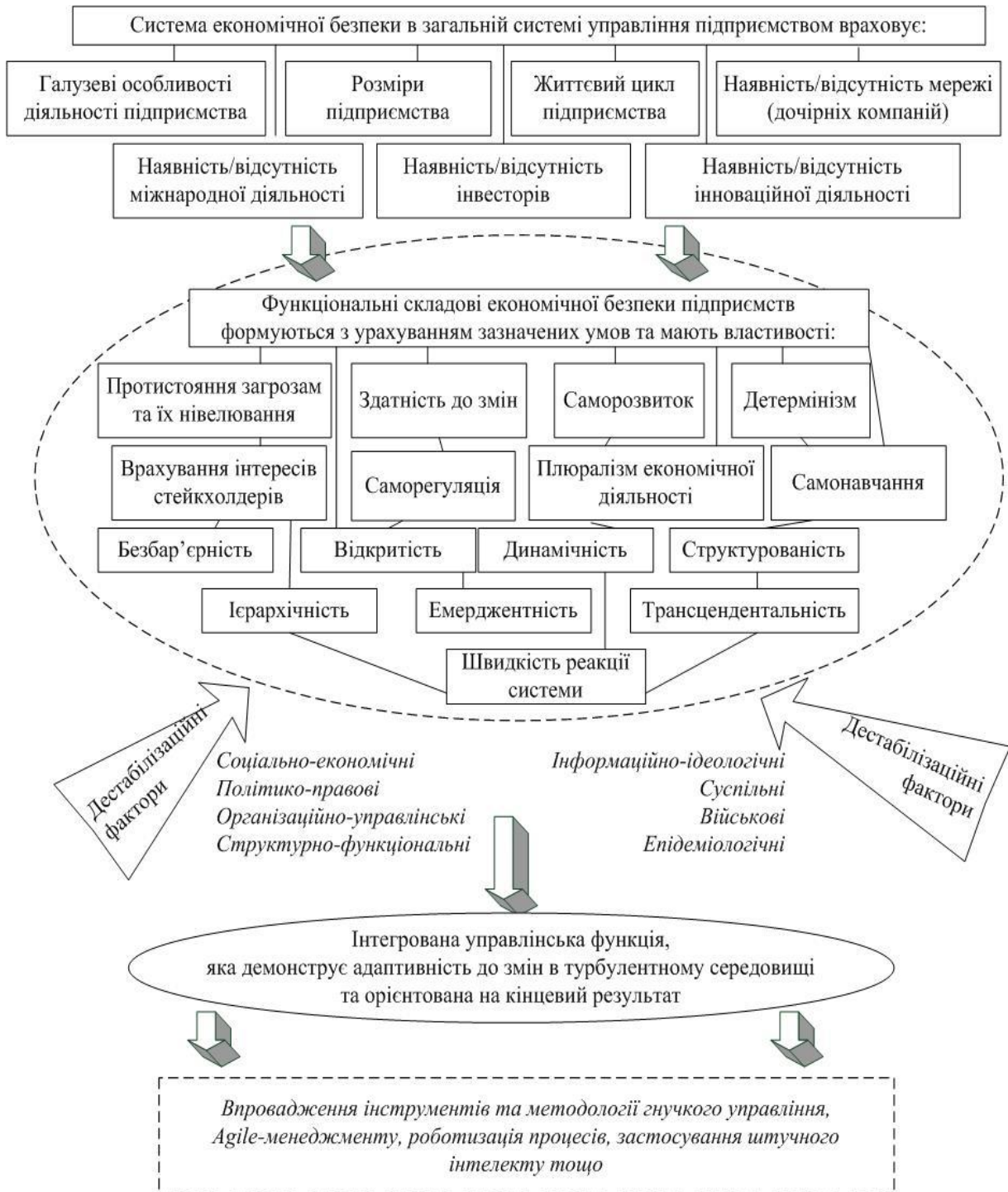

Рис. 2. Науково-практичний підхід до формування адаптивної системи економічної безпеки підприємств в умовах дестабілізаційного розвитку

Постійний пошук шляхів усунення дестабілізуючих факторів зумовлює

необхідність застосування різних підходів та методів, що дозволять підприємствам успішно їм протистояти та стабільно розвиватися.

Одним з таких підходів щодо управління є так зване «гнучке управління» підприємством, що дозволяє швидко реагувати та протистояти викликам і загрозам, а також забезпечує менеджмент підприємств достатньою кількістю інструментів для обґрунтування та прийняття оперативних і стратегічних рішень в умовах невизначеності.

Відмітимо, що ця «гнучкість» повинна застосовуватися при управлінні не лише підприємством, а й системою його економічної безпеки.

Традиційні інтеграційні підходи не зовсім відповідають реаліям сьогодення внаслідок своєї інерційності та надмірної зарегульованості, що обумовлює необхідність застосування більш гнучких і прогресивних управлінських методологій.

У сучасному менеджменті все більше уваги приділяють швидкості реакції управлінської системи на зовнішні подразники та їх оперативній адаптації на актуальні події. Тому саме методології гнучкого управління є необхідним аспектом забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств.

На нашу думку, гнучкість системи або гнучкість управління підприємством є його властивістю, яка характеризує спроможність оперативно реагувати на зміни, пристосовуватися, адаптуватися тощо.

Якщо говорити про можливість застосування гнучкого управління з метою забезпечення економічної безпеки підприємств, то слід зазначити, що таке гнучке управління передбачає формування адаптивної системи економічної безпеки, що взаємодіє із зовнішнім середовищем, здатна змінюватися і навчатися на власному досвіді.

На сьогодні гнучкість та адаптивність організації є більш необхідними і своєчасними, ніж розширення виробництва і економія на витратах без врахування динаміки ринків. Швидке впровадження інновацій та посилення

конкуренції зумовлюють функціонування організацій з урахуванням сучасного глобального бізнес-середовища, де швидкість реакції, гнучкість та можливість адаптації стають визначальними чинниками успіху організації.

Також змінюється і система менеджменту самих підприємств, оскільки жорстка ієрархічність управління і діяльність працівників лише у межах функціональних обов'язків не зовсім відповідає реаліям бізнесу, натомість впроваджуються гнучкі управлінські мережі, що засновані на кросфункціональних командах, які орієнтовані на досягнення стратегічної мети діяльності організації.

Так, у праці Ю.Аппело зазначено, що коли ієрархічний менеджмент зустрічається зі складними системами і нелінійним мисленням, ми потрапляємо в область, яку називають гнучким (Agile) менеджментом, це логічне доповнення до Agile-методологій [1, с. 39].

Дійсно, саме складність взаємозв'язків та розгалуженість напрямів розвитку ринків суттєво трансформує управлінські процеси, що безпосередньо відображається на самих організаціях. Загальновідомо, що формуванню гнучкого управління передувала теорія складності, яка вивчає комплексність та складні системи. А поняття «самоорганізація» і «емерджентність», що використовуються в гнучкому управлінні, безпосередньо взяті з теорії складності та еволюційної економіки.

Хоча наведені поняття і відносяться до еволюційної економіки, саме вони дозволяють охарактеризувати гнучке управління з позиції визначення основних «точок впливу» управлінської системи на захисні механізми організації, та в подальшому забезпечити достатній ступінь гнучкості системи економічної безпеки підприємства.

Драйвером такої гнучкості є управлінські процеси, що ініційовані менеджментом підприємств у результаті дії певного «подразника». При цьому швидкість реакцій та наявність вибору альтернативних рішень, з урахуванням

відпрацьованих алгоритмів та прогнозованих результатів і будуть визначати ступінь гнучкості системи в цілому. Тобто не лише формування оперативної реакції на подразник буде забезпечувати гнучкість управління, а й сформовані алгоритми дій та рішень, за умови наявності опрацьованих альтернатив із заздалегідь прогнозованим результатом (нехай і у короткостроковій перспективі).

На заміну традиційним методам прогнозування, приходять технологічні рішення у сфері використання штучного інтелекту та нейронних мереж, які дозволяють моделювати та розробляти множину варіантів дій та рішень у певній визначеній ситуації, що активно використовується інституційними та бізнес-структурами у сфері забезпечення економічної безпеки макро-, мезо- та мікрорівня.

Необхідно підкреслити, що практично всі заходи у сфері забезпечення економічної безпеки мають управлінську природу, оскільки формуються на основі управлінських рішень, які ґрунтуються на стратегічному аналізі множини альтернатив. Тому, для успішної реалізації безпекової складової розвитку підприємств, доцільно удосконалювати управлінські інструменти та методології з метою забезпечення релевантності та гнучкості прийняття управлінських рішень.

Саме гнучкість дозволяє швидко адаптуватись до різних умов та своєчасно «відповісти» управлінській системі на актуальні виклики, при цьому «сила» такої відповіді має бути прямо пропорційною загрози, що передбачає раціональне використання наявних ресурсів відповідно до вагомості наслідків реалізації негативного впливу. У цьому і проявляється «рівноважний підхід» у забезпеченні економічної безпеки макро-, мезо- та мікрорівня.

Економічна безпека підприємств безпосередньо пов'язана з урахуванням управлінням небезпек і загроз, що притаманні середовищу їх функціонування та передбачають відповідну реакцію управлінської системи. Саме розроблення

моделі функціонування системи гнучкого управління на основі двоскладового нейромережевого діагностування дозволяє врахувати наявні загрози і забезпечити достатню гнучкість та ефективність управлінської системи з позиції забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Також, розробка моделі є необхідною, але не достатньою складовою інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень, оскільки доцільно враховувати інтереси основних стейкхолдерів і передбачати можливість розроблення прикладного програмного забезпечення, яке здатне значно оптимізувати витрати часу управлінців різних рівнів.

Висновки. Українська економіка знаходиться у фазі дестабілізаційного розвитку. Цьому передували спочатку гібридна війна 2014 року, яка викликала деструктивні зміни в економіці країни, порушила макроекономічний баланс держави, потім пандемія COVID-19, яка продемонструвала неготовність бізнесу швидко та оперативно реагувати на зміну ринкового середовища, діяльність державних та місцевих інституцій, органів влади та банківського сектору. Всі ці процеси посилились із впровадженням військового стану по всій території держави. В цих умовах задля можливості функціонувати та продовжувати власну фінансово-господарську діяльність перед власниками та керівниками бізнесу постала нагальна потреба забезпечення та підтримання фінансової стійкості, платоспроможності, а також належного рівня економічної безпеки підприємств в умовах дестабілізаційного розвитку.

Дослідження даної проблематики свідчить про те, що ефективними та дієвими інструментами забезпечення та підтримання належного рівня економічної безпеки в умовах дестабілізаційного розвитку є не просто застосування системного підходу, а формування, впровадження та реалізація саме адаптивної системи економічної безпеки підприємств, яка враховує галузеві особливості їх діяльності, розміри підприємств, наявність/відсутність мережі, а також інструменти гнучкого управління, зокрема agile-менеджменту, що дають

змогу оперативно реагувати та мінімізувати негативні впливи зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Доцільно зауважити, що в умовах дестабілізаційного розвитку для побудови ефективної системи економічної безпеки підприємств України необхідно перманентно аналізувати та моніторити основні параметри ендогенних та екзогенних факторів впливу на стратегічні тенденції їх розвитку. Враховуючи їх та зважаючи на вплив кожного з них, можна своєчасно та повною мірою корегувати та нівелювати негативні впливи, забезпечити фінансову стійкість та стабільність основних індикаторів поведінкової моделі підприємств в умовах дестабілізаційного розвитку.

Запропонований науково-практичний підхід до формування адаптивної системи економічної безпеки підприємств в умовах дестабілізаційного розвитку дозволяє оцінити власні перспективи функціонування та визначити стратегічні орієнтири з урахуванням біфуркаційних станів, розробити тактику і стратегію з урахуванням трансформаційних та глобалізаційних змін, передбачити та уникнути негативних впливів фінансових криз, упередити виникнення нових загроз та небезпек.

Використана література

1. Апелло Ю. Agile-менеджмент: Лидерство и управление командами: пособие. Минск : Альпина Паблишер, 2018. 512 с.
2. Арєф'єва О. В., Ковальчук А. М., Павленко Б. О. Інноваційне управління ресурсозабезпеченням та економічною безпекою підприємства в умовах конкурентного середовища. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2021. Вип. 6 (86). С. 32-38. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-6-5>.
3. Арєф'єва О. В., Побережна З. М. Конвергентний розвиток інноваційного співробітництва в умовах просторово-циркулярної економіки. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Економіка»*. 2021. № 10 (20). DOI: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/361>.
4. Воронков О. О., Дяченко К. С. Концептуальні засади дослідження економічної безпеки будівельних підприємств. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: економічні науки*. 2017. № 4 (82). С. 117-124.

5. Геселева Н. В., Заріцька Н. М. Емерджентні властивості системи. *Бізнес Інформ*. 2013. № 7. С. 93-97.

6. Гребешкова О. М. Емерджентність у стратегічному процесі підприємства. *Формування ринкової економіки: зб. наук. праць*. Київ : КНЕУ, 2009. Вип. 22. С. 129-137.

7. Diachenko K. S. Complex approach to the organization system of economic security of social and economic systems of the building industry. Проблеми адаптації соціально-економічних систем до екзогенних змін: монографія / за заг. ред. Л. Л. Калініченко. Харків: ФОП Панов А. М., 2019. С. 80-93.

8. Джеджула В. В., Єпіфанова І. Ю., Іванчик Т. В. Фактори впливу на формування прибутку підприємств. *Modern Economics*. 2019. № 14. С. 81-86.

9. Ісаєва О. О. Концептуальний підхід до рівнів формування економічної дестабілізації та класифікації її чинників. *Економічний вісник Донбасу*. 2009. № 1(15). С. 57-66.

10. Економіка регіонів України в умовах війни: ризики та напрямки забезпечення стійкості : науково-аналітичне видання. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>.

11. Орел М. Г. Ідентифікація типу дестабілізації політичної системи, як передумова підготовки стратегічних рішень у сфері політичної безпеки, *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 4. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1059>.

12. Орлова К. Є. Визначення механізму адаптації підприємств до умов зовнішнього середовища. *Інноваційна економіка*. 2015. № 5. С. 174-178.

13. Прохорова В. В. Інформаційно-аналітичне забезпечення формування організаційно-управлінського потенціалу фінансової безпеки підприємства. Сучасні концепції, передумови та перспективи розвитку підприємств України (управлінський аспект) : колективна монографія під заг. ред. К. Ф. Ковальчука. Донецьк, 2012. С. 294-304.

14. Прохорова В. В. Методичні основи побудови системи прийняття управлінських рішень в рамках формування економічної безпеки підприємств. *Науковий журнал «Економіка і управління»*. 2012. № 5. С. 68-73.

15. Прохорова В. В., Мушнікова С. А. Інноваційність системи управління як умова забезпечення безпеки розвитку підприємств. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2019. № 2 (66). С. 82-90.

16. Прохорова В. В., Мушнікова С. А. Коеволюційна основа управління економічною безпекою підприємств. *Бізнес-інформ*. 2020. № 12. С. 440-445.

17. Sanchez P., Chaminade C., Olea M. Management of intangibles – An attempt to build a theory. *Journal of Intellectual Capital*. 2000. Vol. 1, No. 4. P. 312-327.

18. Sberman J. Business Dynamics – Systems Thinking and Modeling for a Complex World. McGraw-Hill Higher Education. 2000. 993 p.

19. Світовий банк чекає на падіння ВВП України в 2022 році на 45,1% і зростання бідності в 11

разів.: URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/823064.html>.

20. Смерічевський С. Ф., Ареф'єва О. В., Пілецька С. Т. Формування стратегічних рішень при управлінні змінами на підприємстві. *Бізнес Інформ*. 2022. № 6. С. 108-117.

21. Weiss P. A. *The Living System: Determinism Stratified*. Studium Generale. 1969. Vol. 22. 361-400.

References

1. Appelo Yu. *Agile-menedzhment: Lyderstvo y upravlenye komandamy : posobyе*. Mynsk :Alpyna Pablysher, 2018. 512 s.

2. Arefieva O. V., Kovalchuk A. M., Pavlenko B. O. Innovatsiine upravlinnia resursozabezpechenniam ta ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva v umovakh konkurentnoho seredovyshcha. *Problemy systemnoho pidkhotu v ekonomitsi*. 2021. Vyp. 6 (86). S. 32-38. <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-6-5>.

3. Arefieva O. V., Poberezhna Z. M. Konverhentnyi rozvytok innovatsiinoho spivrobotnytstva v umovakh prostorovo-tsyrukuliarnoi ekonomiky. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka*. Serii «Ekonomika». 2021. № 10 (20). DOI: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/361>.

4. Voronkov O. O., Diachenko K. S. Kontseptualni zasady doslidzhennia ekonomichnoi bezpeky budivelnykh pidpriemstv. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu*. Serii: ekonomichni nauky. 2017. № 4 (82). S. 117-124.

5. Heseleva N. V., Zaritska N. M. Emerdzhentni vlastyvoli systemy. *Biznes Inform*. 2013. № 7. S. 93-97.

6. Hrebeshkova O. M. Emerdzhentnist u stratehichnomu protsesi pidpriemstva. *Formuvannia rynkovoie ekonomiky: zb. nauk. prats*. Kyiv : KNEU, 2009. Vyp. 22. S. 129-137.

7. Diachenko K. S. Complex approach to the organization system of economic security of social and economic systems of the building industry. *Problemy adaptatsii sotsialno-ekonomichnykh system do ekzohennykh zmin: monohrafiia / zazah*. red. L. L. Kalinichenko. Kharkiv: FOP Panov A. M., 2019. S. 80-93.

8. Dzhedzhula V. V., Yepifanova I. Yu., Ivanchyk T. V. Faktory vplyvu na formuvannia prybutku pidpriemstv. *Modern Economics*. 2019. № 14. S. 81-86.

9. Isaieva O. O. Kontseptualnyi pidkhid do rivniv formuvannia ekonomichnoi destabilizatsii ta klasyfikatsiiy chynnykiv. *Ekonomichniy visnyk Donbasu*. 2009. № 1(15). S. 57-66.

10. *Ekonomika rehioniv Ukrainy v umovakh viiny: ryzyky ta napriamky zabezpechennia stiikosti : naukovo-analitychne vydannia*. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/p20220033.pdf>.

11. Orel M. H. Identyfikatsiia typu destabilizatsii politychnoi systemy, yak peredumova pidhotovky stratehichnykh rishen u sferi politychnoi bezpeky, Derzhavne

upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. 2017. № 4. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1059>.

12. Orlova K. Ye. Vyznachennia mekhanizmu adaptatsii pidprijemstv do umov zovnishnoho seredovyshcha. Innovatsiina ekonomika. 2015. № 5. S. 174-178.

13. Prokhorova V. V. Informatsiino-analitychne zabezpechennia formuvannia orhanizatsiino-upravlinskoho potentsialu finansovoi bezpeky pidprijemstva. Suchasni kontseptsii, peredumovy ta perspektyvy rozvytku pidprijemstv Ukrainy (upravlinskyi aspekt) : kolektyvna monohrafiia pid zah. red. K. F. Kovalchuka. Donetsk, 2012. S. 294-304.

14. Prokhorova V. V. Metodychni osnovy pobudovy systemy pryiniattia upravlinskykh rishen v ramkakh formuvannia ekonomichnoi bezpeky pidprijemstv. Naukovyi zhurnal «Ekonomika i upravlinnia». 2012. № 5. S. 68-73.

15. Prokhorova V. V., Mushnykova S. A. Innovatsiinst systemy upravlinnia yak umova zabezpechennia bezpeky rozvytku pidprijemstv. Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu. 2019. № 2 (66). S. 82-90.

16. Prokhorova V. V., Mushnykova S. A. Koevoliutsiina osnova upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidprijemstv. Biznes-inform. 2020. № 12. S. 440-445.

17. Sanchez P., Chaminade C., Olea M. Management of intangibles – An attempt to build a theory. Journal of Intellectual Capital. 2000. Vol. 1, No. 4. R. 312-327. 4

18. Sterman J. Business Dynamics – Systems Thinking and Modeling for a Complex World. McGraw-Hill Higher Education. 2000. 993 r. 6

19. Svitovyi bank chekaie na padinnia VVP Ukrainy v 2022 rotsi na 45,1% i zrostannia bidnosti v 11 raziv.: URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/823064.html>.

20. Smerichevskyi S. F., Arefieva O. V., Piletska S. T. Formuvannia stratehichnykh rishen pry upravlinni zminamy na pidprijemstv. Biznes Inform. 2022. № 6. C. 108-117.

21. Weiss P. A. The Living System: Determinism Stratified. Studium Generale. 1969. Vol. 22. 361-400.

Viktoriiia V. Prokhorova

Doctor of Economics, Professor,
Ukrainian Engineering and Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Anzhelyka S. Krutova

Doctor of Economics, Professor,
Ukrainian Engineering and Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

Kateryna S. Diachenko

PhD of Economics, Associate Professor,
Ukrainian Engineering and Pedagogics Academy, Kharkiv, Ukraine

ECONOMIC SECURITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES UNDER CONDITIONS OF DESTABILIZATION DEVELOPMENT

Annotation. The article examines the peculiarities of the economic security of Ukrainian enterprises in the conditions of destabilizing development. It was determined that the post-pandemic crisis of the economy, the martial law that covered all regions, dealt a powerful blow to the economy and economic security of Ukraine, negatively affected the activities of enterprises in particular. It was established that small and medium-sized businesses, which make up about 70% of the business sector of Ukraine, are primarily at risk. The military actions caused the decline and recession of the Ukrainian economy, which is accompanied by: a decrease in investment activity and investment attractiveness, devaluation of the national currency, acceleration of inflation rates, a reduction in consumer demand of the population, limited financial resources, and a rapid reorientation of state budget expenditures to meet defense needs for military support. In order to minimize the negative consequences of all these events, a co-evolutionary basis for managing the economic security of the enterprise was formed, which involves the application of a systemic approach, includes the functional components of the economic security of the enterprise, demonstrates the properties of the economic security system, and also reveals the factors of the endogenous and exogenous environments that negatively affect the economic system enterprise security.

In the article, the authors considered the advantages of applying a systemic approach to ensuring the economic security of enterprises and found that in the conditions of destabilizing development, the implementation and application in the activities of modern enterprises of the developed scientific and practical approach to the formation of an adaptive system of economic security of enterprises in the conditions of destabilizing development is effective and efficient which takes into account the sectoral features of their activity, the size of enterprises, the presence/absence of a network, as well as flexible management tools, in particular agile management, which enable prompt response and minimize the negative effects of external and internal environments.

Key words: economic security, destabilizing development, enterprise, crisis, threats, factors, flexibility, agile management